

“Təhlükə hələ ciddi şəkildə qalmaqda davam edir”

Turanə Rəsulova: “İndi istifadə etdiyimiz üsulun işə yaradığını düşünürük, amma 6 ay sonra onların düzgün olmadığını görürük”

Gecə düşən kimi yaşlıların zülməti başlayır. Yatdıqları yerdə boğulurlar. Yanımdakı ağsaqqalın gecə boğulması oldu. Lazım olan bütün prosedurları ediblər. Sistem, oksigen maskası, iynələr... Bir tərəfdən də boğulması tutdu. Həkimlər otağa tökülüşdü. Qarnı üstə çevirib, qarnının altına yastıq qoydular. Sonra başladılar belini möhkəm şillələməyə. Belə edirlər ki, az da olsa nəfəs ala bilsin. Boğulsa, gec ola bilər. Təsəvvür edin yaşlı, kök adama qarnı üstə uzanma nə deməkdir. Səhərə kimi o vəziyyətdə qalmalıdır. Lap xəstə olmasa belə, yaşlı adamın qarnı üstə uzanması intihardır. Kürəyi üstə uzanır boğulur, qarnı üstə uzanır, ondan da pis olur. Hələ üzərində olan aparatları demirəm. Allah hamısına kömək olsun. Yaşlılar rəsmən can verirlər. Həkimlər də səhərə kimi otaqdan-otağa qaçırlar. Burdakı həkimlər qəhrəmandır.

Mənim qızdırmam isə 38, öskürəndə ciyərim dağılır. Deyirsən adi qripdir. Adi qripdə can vermək var, ay insafsız... Adi qrip adi qripdir. Bu qrip deyil!!! Ailəlikcə virus tutub, boğulanlar var. Ər-arvad, uşaqları... Dəhşətdir sadəcə. Bu fikirlər həmkarımız Xaqani Hüseyinovundur. Virus yoluxduğu üçün xəstəxanada müalicə alır. İnsanları inandırmaq üçün isə gördüklərini bölüşür. Dəhşətli olsa da, biz bunları yaşayırıq. Bir tərəfimiz qələbə xəbərləri ilə sevinir, digər tərəfimiz virusla ağlayır. Amma etiraf edək ki, qələbə gözümlü o qədər bağlı ki, yanımdakı düşməni unutduq. 1000-i keçən yoluxma da bunun sübutudur... Bəs necə olacaq? Bu virus nə vaxt bitəcək?

Pandemiya ilə bağlı Türkiyənin koronavirus mərkəzində çalışan həmyerlimizlə söhbətledik. Müsahibimiz **Türkiyənin Hacəttəpe Universiteti xəstəxanasının anesteziya və reanimasiya şöbəsinin araşdırmaçı həkimi Turanə Rəsulovadır.**

- Turanə xanım, artıq ikinci dalğanı yaşayırıq. Virus bundan da pik həddə çata bilərmi? Ümumiyyətlə, dünyada virusdan gözlənilən nələrdir?

- Virus çox təhlükəlidir. Necə olacağı, nə vaxt necə davranacağını hesablaya bilmirik. Virus zamanla mutasiyaya uğraya bilər, bu, onu zəiflədə, yoxa çıxarar. Və ya tam tərsinə mutasiyaya uğrayıb güclənər, daha öldürücü ola bilər. Virusun daha öldürücü olması daha çox yayılması anlamına gəlir. Çünki daha öldürücü olduqca, o, öldüyü bədənə birlikdə özü də yoxa çıxır. Öldürücülüyü az olduqca isə, onun yayılması ehtimalı artır. Bu virus tərəfindən baş verə biləcəklərdir. Bəs insan nə edə bilər? Biz virusdan qorunmağın yollarını tətbiq edə bilərik. Hələlik, əlimizdə olan vasitələr sosial məsafə, izolyasiya, əl gigiyenası, maskadan istifadə, tənəffüs gigiyenasıdır. İkincisi isə vaksin hazırlananda vaksin etdirib immunizə ola bilərik. Yeni bunları etmək mümkündür. Virus qarşı vaksin tapılmadığı müddətdə onun müalicəsi yoxdur. Çünki effektiv dərman preparatları yoxdur. Təcürbələr aparırıq, amma nəticə əldə edə bilmirik. Başlanğıcda istifadə olunan preparatların qetiyyəni heç bir işə yaramadığı sübut olunub. İndi istifadə etdiyimizin işə yaradığı düşünürük amma 6 ay sonra əslində onların da düzgün olmadığını görürük. Heç nə qəti deyil, məlumat tez-tez dəyişir. Koronavirusla bağlı 5 ay bundan öncə tibbi və elmi yanaşmalar indi doğru olmaya bilər. Ona görə də birmənalı şəkildə xəstəli-

yin müalicəsi tapılmayıb. Spesifik dərman müalicəsi də yoxdur. Yeni koronavirusun müalicəsində orqanizmin hansı orqanı zədələnirsə, o orqanı qorumağa çalışırıq. Laxtalanma sistemini pozur, qanı durultmağa çalışırıq. Damarların daxili intima qişasını pozur, damar de-

fekti yaradır, bu, ürək çatışmazlığına gətirib çıxara bilər. Çünki ürəyin özünü qidalandıran damarlar da zədələnir. Böyrəkləri zədələyir, xəstə böyrək çatışmazlığı yaşayır. Əvvəl heç bir şəkər xəstəliyi ilə bağlı şikayəti olmayan xəstə COVID-19-a tutulduqdan sonra bu xəstəliyə yaxalanır. Beyin qişalarını zədələyir. Virus damarın içində, qan sisteminə ciddi problemlər yaratdığı üçün qanın getdiyi bütün orqanlarda özünəməxsus defektler qoyur. Məlum məsələdir ki, ağciyər toxuması sıradan çıxır. Hətta gənclərdə belə bu virusu keçirib qurtarandan sonra tənəffüs problemləri qalmaqda davam edir. Demək istədiyim odur ki, COVID-19 davam edir və daha kritik ola bilər. Qorunmasaq, bundan da pik həddə, dəhşətli nəticələrə səbəb ola bilər. Daha kritik olmasını önləmək üçün ayrı-ayrı ölkələr müxtəlif cür davranır. Bəziləri karantin tədbirlərini sərtləşdirir. Çində necə oldu? Çində insanları evdə saxladılar ki, çölə çıxmasınlar və yayılmanın o şəkildə qarşısını aldılar. Daha pis olan ölkələrdə ölüm sayı həddən artıq artdı. İspaniya, İtaliya kimi ölkələrdə xəstələri yaşına görə seçməyə başladılar. Bir çox ölkələrdə hər 30 saniyədə bir insan koronavirusa yoluxur. Hər 30 saniyədə bir xəstə xəstəxanaya yatırılır. Amerika yoluxma sayına görə dünyada liderdir.

Bu təhlükə hələ ciddi şəkildə qalmaqda davam edir və daha ciddi olması gözlənilir.

- Bir çox insan ikinci dalğanın bitməsinə virusun tamamilə yoxa çıxması kimi qəbul edir. Bu dalğaların illərlə davamı ola bilərmi?

- İkinci dalğa bitdikdən sonra bunun 3-cü, 4-cü dalğası da gələ bilər. Tarixdə yaşanan pandemiyalarda biz bunu gördük. Dünyada vəba pandemiyası aralıqlarla 200 il müddətində davam edib. Avropa əhalisini yarıya qədər öldürüb və oranın coğrafiyasını dəyişdirib. Yeni virus təkrarlana bilər. Bu, virusun özünü necə apara bilməsindən asılıdır. Bəzi ölkələr bunun bir də təkrarlanmaması üçün heç bir karantin tədbirləri görməyib, sərbəst buraxdılar ki, kütləvi şəkildə yayılsın, sürü immuniteti qazanılsın. Amma görünür ki, bu da effektiv üsul deyil. Tibdə bəzi xəstəliklərdə 95 faizə qədər yoluxma olmalıdır ki, əhalidə immunitet yaransın və təkra-

ri yoluxma azalsın ki, qoruma tədbirlərinə ehtiyac qalmasın. Koronavirusla bağlı bu rəqəmin 65 faiz olduğu düşünülür. Bu belə, çox böyük rəqəmdir. Yeni əhalinin 65 faizi yoluxmalıdır ki, artıq nisbətən rahat nəfəs ala bilək və karantin yumşaldılsın. Lakin sürü immunitetini tətbiq edən ölkələrə baxdıqda, effektiv olmadığını görə bilərik.

- Azərbaycanda yoluxmanın artması ən çox nə ilə bağlıdır?

- Mənim subyektiv fikrim odur ki, Azərbaycan əhalisi qapalı məkanlara çox toplanır. Məsələn, qələbə xəbərlərini birlikdə izləməyi, sevinməyi seçirlər. Qapalı məkanlarda çəkilən videolardan görürəm ki, maskalardan istifadə edilmir, sosial məsafə gözlənilmir. Virusun nə dərəcədə dəhşətli nəticələrə gətirə çıxara biləcəyinə hələ də inanmayanlar var. Bunu sosial şəbəkələrdə görürük. Bir qrup insanlarda artıq yorulma müşahidə edirik. Onlar pandemiya bəzib və bununla yaşamaqdan, özünü təcrid etməkdən yorulub. "Nə olursa olsun" düşüncəsi ilə hərəkət edən var, bu da anlaşılındır. Çünki insanlar bezir. Bu prinsiplə yaşayan insanlar yoluxdurmağa davam edirlər. Qapalı məkanlarda soyuq mövsümdə havalandırmanın olmadığı, hər tərəfin açıq olmadığı bir yerdə vaxt keçirmək yoluxma ehtimalını həddindən artıq artırır. Maskadan is-

tifadə etməmək yoluxma ehtimalını 19 dəfə azaldır. Bu, çox ciddi rəqəmdir, ona görə maskadan istifadə birmənalı şəkildə mütləqdir. Əl gigiyenasına kifayət qədər riayət edilmir. Hər yerdə, bütün restoranlarda, əl gigiyenası üçün vasitələr qoyulmalıdır. İnsanlar tez-tez əllərini təmizləməyə təşviq edilməlidir. Sosial məsafə üçün hər yerdə izolyasiya sistemləri qurulmalı, yerə yapışqanlar və xatırladıcılar vurulmalıdır. Kompleks şəkildə iş görüb bunun öhdəsindən gəlmək olar, əks halda mümkün olmayacaq. Türkiyə səhiyyə naziri də dedi ki, bunun öhdəsindən gəlməyin birce yolu var ki, o da qaydalara riayət etmək. Əlimizdə başqa heç bir resurs yoxdur. Qaydalara riayət etmədiyimiz müddətdə koronanı azaltmaq və ya ona qalib gəlmək mümkün deyil. Dünyanın hər yerində bu belədir.

- Sizcə, biz birinci dalğada olduğumuz kimi, ikinci dalğadan da qələbə ilə çıxma biləcəyikmi?

- Azərbaycan koronavirusla mübarizə məsələsində, çox öndə gedən, örnək ölkələrdən idi. Birinci dalğanın üzərindən möhtəşəm gəldi. Çox intensiv və yaxşı işləndi. Bu qələbə dövlətin, TƏBİB-in, həkimlərin, insanların fəaliyyətinə bağlı idi. Karantin tədbirlərinin ciddi şəkildə həyata keçirilməsi, hökumətin gördüyü işlər kömək elədi ki, biz birinci dalğanın öhdəsindən yaxşı gələk. O birinci dalğa ki, bir çox Avropa ölkəsinin dizini yerə qoydu. O ölkələr ki, onlarda tibb sistemi ciddi inkişaf edib. Amma öhdəsindən gələ bilmədilər və çox ağır keçdi. Amma Azərbaycan ilk dalğanın öhdəsindən yaxşı gəldi və biz ikili rəqəmlərə qədər düşə bildik. Yenə tədbirlər həyata keçiriləcək, yenə insanlar qaydalara əməl etməli olduğunu anlayacaq. O şəkildə mübarizə aparsaq, biz bu payızın, qışın öhdəsindən gələ biləcəyik. Payız-qış mövsümündə ikinci dalğanı daha sərt gözləyirdik. Hətta ÜST-də bununla bağlı bütün dünya ölkələrinə xəbərdarlıq göndərirdi. Tarixə də baxanda ikinci dalğa birincidən daha pis gəlib. Mövsümü də nəzərə alsaq, insanların immunitetinin zəifləməsi, payız-qış dönməsinin gəldiyi üçün qapalı məkanlarda daha çox vaxt keçirmək, təbii havalanmanın az olması virusun bir yerdə toplanmasına səbəb olur və payız və qış olduğu üçün başqa infeksiyalar da qoşulur. Bir yaxşı tərəfi var ki, maskadan istifadə digər tənəffüs yolu infeksiyalarından da qoruyacaq və həmin infeksiyon xəstəlikləri xeyli azaldacaq. Əl gigiyenası və maskadan istifadə mütləq şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu, artıq bizim yeni reallığımız, yeni həyat tərzimiz olmalıdır. Başqa cür mümkün deyil.

- Hələ də koronavirusu adi qrip kimi düşünənlər var...

- Təəssüf ki... Bəli, bəzi xəstələrdə həqiqətən adi qrip kimi, daha yüngül, simptomuz şəkildə də keçə bilər. Amma bunu oxuyan oxucuda necə olacağını bilmirik. Bəzən olub ki, 70 yaşında xəstələr öhdəsindən gəlib, amma bütün tibbin imkanlarını səfərbər etdiyimiz halda 25 yaşında gəncləri itiririk. Biz hələ xəstəliyin törətdiyi fəsadları toparlamaqla məşğuluq. Xəstəliyin birmənalı müalicəsini bilmirik. Bu müalicə əlimizdə olmadığı müddətdə heç vaxt rahat ola bilmərik. Müzəffər ordumuz ön cəbhədə bizi sevindirirdiyi müddətdə biz də arxa cəbhə olaraq möhkəm, bir olaq, onları xoş zəfərlərini birlikdə qeyd etmək üçün bu gün izlə olaq, sevinclərimizi təklidə qeyd edək. Belə olanda virus da bizə heç nə edə bilməz. Nəzərə alın ki, bu da bir düşməndir və gözəgörünməzdir. Onunla üz üzə vuruşmaq olmur. Amma o da canlar alır. Hər bir azərbaycanlının canı dəyərlidir. Özümüzü qoruyalıyıq. Bunu etdikdə səhiyyə sistemimizi, həkimlərimizi də qoruyuruq. Həkimlərimizi qoruyaq ki, onlar da ordumuzu qorusun.

Aygün ƏZİZ